

Кваліфікація державної зради у законодавстві Російської імперії наприкінці ХІХ – початку ХХ ст.

Б.В. Бернадський
кандидат історичних
наук, доцент,
ВНЗ «Університет
економіки та права
«КРОК»

У статті розглянуто вдосконалення норм кримінального законодавства Російської імперії на межі ХІХ-ХХ ст., що передбачали відповідальність за державну зраду.

В статье рассмотрено усовершенствование норм уголовного законодательства Российской империи на рубеже ХІХ-ХХ вв. в сфере ответственности за государственную измену.

The article considers the improvement of the criminal laws of the Russian Empire at the turn of the ХІХ-ХХ с., which assume responsibility for treason.

Ключові слова: державна зрада, шпигунство, державна безпека, злочин, Уложення про покарання, Карне уложення, державна безпека.

Постановка проблеми

Попри те, що у структурі злочинності за кількісними показниками державна зрада посідає чи не останнє місце, це не знижує суспільної небезпеки цього злочину. Тому глибоке розуміння та застосування норм кримінального закону, що передбачають відповідальність за вчинення таких злочинів, має важливе теоретичне та практичне значення. Ці норми виконують важливу функцію охорони державного ладу, політичної та економічної систем держави від особливо небезпечних посягань [1, с. 4].

Необхідність підвищення ефективної боротьби з ними обумовлена самим рівнем суспільної небезпечності цих злочинів і передбачає правильну безпомилкову юридичну кваліфікацію вчиненого. Вивчення ж складу злочину може бути більш ефективним завдяки історичній ретроспекції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблемам генези правового визначення державної зради присвячено праці багатьох дослідників. В Україні це передусім О. Бантишев, Г. Андрусів, В. Шлапаченко, В. Ворожко, О. Ботвінкін.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Попри зазначене періоду кінця ХІХ – початку ХХ ст. приділяється все ще недостатньо уваги.

Формулювання цілей статті

Ця публікація має на меті заповнити існуючу прогалину.

Виклад основного матеріалу дослідження

З кінця ХІХ ст. виникнення постійної загрози державній безпеці з боку іноземних розвідувальних служб обумовило адекватні заходи щодо її захисту. У результаті створюються різні державні структури. Однак цим проблема успішної боротьби з розвідувально-підривною діяльністю іноземних спецслужб не могла вирішитися. Саме неналежною нормативно-правовою базою пояснювали недоліки в роботі провідні фахівці того часу у Росії та інших державах Пентархії.

Правовою основою організації та діяльності із забезпечення державної безпеки в цілому та контррозвідувальних завдань, зокрема, були в основному правові норми державного кримінально-правового, кримінально-процесуального й адміністративно-поліцейського законодавства.

Зважаючи на специфіку державного ладу Російської імперії, законодавець наголошував, що при кваліфікації державних злочинів, передусім увага звертається на факт порушення присяги у дотриманні підданської вірності. Усі інші злочини випливали з цього [2, с. 108]. Тож контррозвідувальна робота закономірно набувала рис політичного розшуку, використовуючи відповідну нормативно-правову базу. Наприклад, активно у цій сфері використовувалося сумнозвісне «Положення про державну охорону» [3, а. 1-4; 4, а. 17]

Істотно утруднювала справу й відсутність належного визначення такого роду злочинів. Мусимо також відмітити, що російське законодавство тривалий час не вирізняло як окремі види злочинів державну зраду та шпигунство. Ці поняття ототожнювалися.

Тож у процесі захисту державної безпеки передусім використовувалася низка підзаконних актів, серед яких варто згадати прокламацію Великого князя Миколи Миколайовича-старшого, видану під час російсько-турецької війни 1877-1878 років. У ній під визначення шпигунства потрапляли всі дії, спрямовані на повідомлення ворогу інформації на шкоду російській армії. Встановлювалася також відповідальність за такі злочини, як «бунт, змова і непокора проти Головнокомандувача російською армією чи влади, встановленої ним...», за знищення чи пошкодження криниць, водогонів, телеграфів, залізниць, мостів, дамб, переправ і інших засобів сполучення; за підпал чи інше знищення військових предметів і речей, що належать до засобів захисту чи продовольства військ; за вбивство вартового, за напад на вартового чи на військовий караул, а також за збройний опір військовому караулу» [5, а.13зв.-14]. Утім, це був документ воєнного часу.

Більш завершеного вигляду відповідні правові норми набули із прийняттям нового Уложення про покарання карні і виправні. Згідно з ним, шпигунством вважалося «сприяння іноземній державі в зборі інформації або предметів, що стосувалися

зовнішньої безпеки Росії, її збройних сил і оборонних споруд, призначених для захисту країни» [6, с. 412-414]. Таким чином, караним було повідомлення всіх матеріалів, які стосуються російської армії та державної оборони. Передбачалася відповідальність і за недбальство посадових осіб у сфері державної безпеки.

Уложення про покарання 1885 р. передбачало покарання як за шпигунство, так і за необережне відкриття посадовою особою таємниці, що стосується безпеки Росії. Основними ж кваліфікуючими ознаками були наявність умислу та передача інформації представникам інших держав.

Шпигунство поділялося на власне шпигунство і приготування до нього. Винним у шпигунстві міг бути визнаний як російський підданий, незалежно від займаної посади, так і іноземний. Об'єктом посягання були плани, малюнки, документи та всі відомості, що стосуються безпеки Росії, передані, розголошені або опубліковані навмисно чи з необережності. Покарання залишалося попереднім, але якщо винний порушував свої службові обов'язки, чи підписував про нерозголошення, його карали каторжними роботами строком до 8 років. Приготуванням до шпигунства визначалось: самовільна зйомка або складання малюнка чи описання російського укріплення або місцевості, що його оточує, і т.д.; добування планів, малюнків, документів або їх копій, що зберігаються в таємниці з метою повідомлення їх не ворожій державі; зняття копій із планів, малюнків або документів і збір відомостей або викладення їх у письмовій формі, з метою передачі їх державі, з якою Росія не ворогує; проникнення обманним шляхом у російські укріплення або військові порти тощо [6, с. 412-414].

Тривалий час злочин вважався закінченим лише за наявності зібраної інформації. В іншому разі винним інкримінувалося лише приготування до злочину, як це можна судити зі справи австрійського шпигуна Вагнера [7, а. 16-17].

Згідно з новим Уложенням про покарання судочинство в Росії велося до 1912 року.

Закономірно, що відповідальність за шпигунство для цивільних і військових осіб була різною. Отож, відповідальність за шпигунство, як один із 7 видів державної зради, для громадянських осіб передбачалася статтями «Уложення про покарання кримінальні і виправні» (с. 111, 425, 1034 п. 5), «Статуту про покарання, які накладаються мировим судом», а для військових чинів – у Наказах по воєнному відомству» (ст. 243 і 271). Причому, за ст. 111 караною була тільки передача інформації, що відносилася до зовнішньої безпеки держави при певній мірі таємності. Поряд із цим чимало таємних і інших важливих державних документів, у тому числі накази по воєнному відомству не вважалися таємними, а тому їх передача не була караною.

У 1891 р. під головуванням Миколи Миколайовича-старшого відбулося засідання Особливої комісії з перегляду Положення про польове управління військ. Поміж іншого, на ній розглядалися й питання кваліфікації державної зради. Саме ця комісія, пристосовуючи свої пропозиції до чинного законодавства, вирішила неприпустимим посилення у військовому законодавстві на заходи з охорони державного порядку [5, а. 11 зв.].

У ході роботи було запропоновано уточнити перелік злочинів, що підпадали під кваліфікацію державної зради у воєнний час. Ними вважалися бунт і зрада, навмисний підпал чи будь-яке пошкодження воєнних споруд, засобів зв'язку, залізничних шляхів, умисне приховування отриманих відомостей про ворога, напад на військовослужбовців при виконанні ними своїх обов'язків. За такі злочини жителі оголошених на воєнному становищі місцевостей мали віддаватися саме до воєнного суду [5, а. 12 зв.-13].

У військовому законодавстві було вирішено використати й підзаконні акти воєнного часу з певною зміною у термінології. Наприклад, було запропоновано замінити термін «бунт», як такий, що спрямований проти верховної влади. Не даючи прямого визначення військового шпигунства, учасники наради вирішили обмежитись у цьо-

му пункті ст. 271 Військового статуту про покарання із вказівкою на шпигунство без його конкретного визначення [5, а. 15].

У тому ж 1891 р. в рамках Міністерства юстиції було розпочато роботу з підготовки до видання нового Карного уложення. Поміж іншого фахівці займалися й визначенням поняття «шпигунство» [5, а. 15].

Зрештою, 20 квітня 1892 р. почав діяти закон, що давав повноваження міністру юстиції за погодженням із військовим міністром, представників усіх цивільних відомств за злочини, передбачені ст. 226 Уложення, судити військовим судом [8]. Таким чином було введено відповідальність за військове шпигунство, як одну з форм держради. Однак, перелік діянь, передбачених ним, був надзвичайно вузьким. Тож складалася ситуація, коли через надто вузьке тлумачення шпигунства, ставало неможливим застосувати закон на практиці.

Уже в період правління Миколи II завершила роботу спеціальна комісія, створена ще Олександром III у 1882 р., очолювана відомим криміналістом і демократом за переконаннями М.С. Таганцевим. Складене нею Кримінальне уложення вступило в дію 22 березня 1903 р. [9, с. 100-101]. Предмет злочинного посягання залишився незмінним: відомості, що повинні були завідомо зберігатися в таємниці від іноземної держави в інтересах зовнішньої безпеки Росії. Та на відміну від Уложення про покарання карні і виправні визначався більш детальний перелік державних злочинів і посилювалося покарання за їх здійснення.

Істотно розширювалося й поняття «шпигунство». Було введено розмежування для тих, хто займався шпигунством або розголосив таємні відомості, не маючи до них офіційного допуску, і для тих, кому вони були ввірені по службі або отримані при виконанні службових обов'язків. Для другої категорії передбачалося більш суворе покарання. Було введено смертну кару за вбивство з метою «допомоги і сприяння у шпигунстві». Це єдине з перерахованих діянь у сфері шпигунства, за яке передба-

чалось покарання у вигляді смертної кари в мирний час.

Четвертий розділ кодексу (ст.ст. 108-119) повністю присвячувався трактуванню державної зради, котру законодавець визначав як посягання на зовнішню безпеку держави та її положення серед інших країн. [10, с. 566].

Окрім раніше передбачених кримінально караних діянь, Кримінальне уложення встановлювало відповідальність за шпигунство (ст. 108), так і не визначаючи, що-правда, що під ним розуміється; за зняття копій із секретних документів; за участь в організації, що має на меті «здійснення державної зради».

Таким чином було зроблено спробу притягнути на лаву підсудних не лише безпосередніх виконавців шпигунства, а й кур'єрів, господарів конспіративних квартир, резидентів, вербувальників і т.д. Особа, яка брала участь у злочинній групі, що організувалася для вчинення державної зради, каралася безстроковим засланням на поселення (ст. 118). Утім, державна зрада включала перелік діянь, характерних для воєнного часу, тоді як у мирний час злочини з тотожним складом (шпигунство у тому числі) каралися каторжними роботами, а головне – не визнавалися державною зрадою [11, с. 304]. Знову ж таки, для належної кваліфікації, інформацію слід було передавати саме державі.

Із 1903 р. до кримінально караних діянь у сфері шпигунства додалися повідомлення чи опублікування в інтересах іноземної держави таємних відомостей. Це було важким різновидом державної зради, за який по Кримінальному уложенню 1903 р. передбачалося до 8 років каторги; опублікування відомостей, які становили військовою таємницю, каралось лише в тому разі, якщо винуватий діяв в інтересах іноземної держави, і при цьому не мало значення, чи діяв він за погодженням з іноземним урядом або його агентами, мотивація дій винуватого не визначалася – він міг просто опублікувати цю інформацію з ненависті до Росії або з іншої причини.

Фактично ототожнювалися такі види

злочинів, як розголошення державної таємниці та державна зрада. Зокрема ст. 111 гласила: «Якщо цей план, малюнок, документ, копія з них або відомості були ввірені винному по службі, або якщо він ознайомився з ними згідно із своїм службовим становищем, або якщо йому оголошено було заборону публікувати або повідомляти таку інформацію, то він карається строковою каторгою» [10, с. 566-567].

Тобто ми бачимо, що в якості кваліфікуючої ознаки з'являється поняття «державна таємниця». Частина друга цієї кримінально-правової норми передбачала спеціального суб'єкта – особу, якій ці відомості були довірені по службі або якщо вона отримала їх чи ознайомилася з ними за своїм службовим становищем. Для таких осіб запроваджувалося й більш суворе покарання, ніж для тих, котрі не мали офіційного доступу до державних таємниць – каторга на строк від 4 до 15 років [11, с. 278, 303].

Утім, уложення набрало чинності лише частково, окремими розділами. Так, розділ «Про державну зраду» було введено в дію законом від 7 червня 1904 р., а розділ про злочинні діяння по службі – аж у 1906 році. Розділ ХХІХ «Про розголошення таємниць» так і залишився проектом [12, с. 17]. У новому Кримінальному уложенні містилися ґрунтовніші диспозиції статей про політичні злочини, передбачалася більш сувора відповідальність за них.

Стаття 108 гласила, що безстроковою каторгою карається той російський підданий, який своїми діями істотно допоміг неприятелю в його воєнних або інших ворожих діях, або здійснив вбивство із зрадницькою метою. Якщо ж зрада полягала в: 1) передачі ворогові або замахові на передачу військової частини, укріплення, порту чи судна або усунення спроб їх захисту...; 6) шпигунстві, то винний засуджувався до смертної кари. Ці ж покарання передбачалися за злочини проти союзників Росії по зброї [13, с. 71-72].

Строковою каторгою згідно зі ст. 110 карався російський підданий, винний у: 1) підбурюванні іноземного уряду до во-

енних або інших ворожих дій проти Росії, або до припинення з нею воєнного союзу, чи ухиленню від укладання такого союзу; 2) обіцянці, перед оголошенням війни, іноземному уряду за себе або за інших, сприяти його воєнним проти Росії діям, караться.

Більш жорстка санкція вводилась, якщо винний міг, за своїм службовим становищем, знати стан воєнних сил Росії або надати істотне сприяння іноземному урядові на випадок війни з Росією. У цьому разі він засуджувався до безстрокової каторги» [13, с. 72].

Загалом, державна зрада охоплювала цілий ряд окремих діянь, спільна риса яких полягала в тому, що всі вони становили собою посягання на міжнародне становище держави. Уложення про покарання розрізняло три види державної зради: загальну, військову та дипломатичну [14, с. 10].

Загальна зрада полягала в: а) передачі всієї або частини території, а також б) зносінах з іноземною державою з метою викликати війну. Суб'єктом посягання першого виду згідно з п. 1 ст. 253 може бути будь-яка дієздатна особа, незалежно від того чи її російське підданство є постійним, чи тимчасовим. Умисел і дії обвинуваченого мали бути спрямовані саме на посягання на територіальну цілісність держави. Утім, юристи роз'яснювали, що карати особу можна вже на стадії готування до злочину, голий же умисел не карється [14, с. 10].

Суб'єктом держзради другого виду, тобто тієї, що стосується зовнішньої безпеки держави, міг бути лише російський підданий. Злочинне діяння повинно було полягати в умисному підбурюванні певного іноземного уряду до війни або інших неприязних дій проти Росії. Звичайні пасивні зносини з іноземною державою без явного підбурювання її до війни зрадою не вважались і карались за ст. 257 Уложення позбавленням волі на строк від 4 до 8 місяців. Так само й передача іноземному урядові якоїсь таємниці, нехай і умисна, якщо було її зроблено не зі спеціальним наміром підбурити його до війни з Росією, розгля-

далась не як зрада у вузькому розумінні цього слова, і каралась (ст. 256 Уложення про покарання) набагато м'якше – висилкою в Сибір на поселення згідно з п. 1 ст. 20, а не смертною карою, як це передбачала ст. 254 [14, с. 11].

Воєнна зрада співпадаючи за суб'єктом і об'єктом із другим видом загальної зради, відрізнялася від нього за обстановкою і способами дії. У першому відношенні обов'язково малися на увазі воєнні дії між Росією та державою, на користь якої здійснено держзраду. Щодо способів, то вони полягали в умисному усуненні перепон для воєнних операцій іншої держави проти Росії, причому засоби могли бути найрізноманітнішими: від видачі ворогові планів фортець і зрадницької здачі йому фортець до переховування іноземних шпигунів (п. 3 ст. 203). Ненавмисне, без наміру зашкодити, повідомлення інформації шляхом переписки, також каралося не смертною карою, як за зраду, а ув'язненням у фортеці на строк від 4 до 8 місяців (ст. 258) [14, с. 11].

Фактично, головню до військової зради і зводилося саме поняття «державна зрада». Карне уложення з одного боку давало загальну формулу цього злочину – «допомога або сприяння російським підданям неприятели в його воєнних або ворожих про Росії діях», з іншого – загальне положення про більш важкі види зради («якщо така допомога чи сприяння істотно допомогли неприятели або були здійснені із зрадницькою метою»). Перераховувались особливі випадки, за які держзрадник карався строковою каторгою або смертю: видача або замах на передачу ворогові армії або флоту, загону військ, окремої частини або команди або їх командного складу; силовий опір російським збройним силами або напад на них; убивство командувача армією, штабом, загonom військ, окремою частиною або командою; убивство особи, що виконувала важливі воєнні доручення або обов'язки; передача будь-кого з цих осіб до рук ворога; передача відомостей про сухопутні та морські шляхи сполучення, телеграфні повідомлення і телефонні

переговори, або інші засоби зв'язку різних частин армії; шпигунство.

Ці діяння кваліфікувались як військова зрада і, згідно з практикою, каралися на смерть лише у воєнний час. Суб'єктом злочину згідно зі ст. 119 міг бути не тільки російський підданий, а й іноземець, що знаходився в Росії, або військовополонений, злочинні діяння якого могли бути спрямовані проти союзної з Росією по зброї іноземної держави.

У поняття «військова зрада» входили й інші діяння: вступ російського підданого у військо завідомо ворожі або не вибуття з них (ст.109), обіцянка до початку війни сприяти іноземному урядові у військових діях проти Росії (ст. 110) [13, с. 76]. Важливо враховувати, що добровільна здача в полон, відповідно до військовокримінальним законодавством майже всіх країн, також визначалась як державна зрада.

На якісно новий рівень у тлумаченні військової зради російська юстиція вишла в 1912 році.

Дипломатична. Суб'єктом цього злочину могли бути тільки чиновники дипломатичної служби Росії. Їх підданство ролі не відіграло. Це досить красномовне застереження, яке свідчить про те, що на державній службі в зовнішньополітичному відомстві міг перебувати іноземець. Об'єктом злочину вважались окремі права та блага держави, міжнародне представництво якої було ввірене винному. Необхідним був прямий умисел.

Полягав він у зловживанні повноваженнями на шкоду Росії. Ст. 116 з цього приводу кримінально караними визначала дії, спрямовані на укладення договору з іноземним урядом завідомо на шкоду Росії, або в дипломатичних з іншими урядами переговорах, що схилялися заздалегідь на шкоду Росії. Покаранням за це визначалася строкова каторга [14, с. 11, 73; 10, с. 567-568]. Це ж покарання передбачалося для службовця, винного у повідомленні завідомо неправдивої інформації уповноваженому, «або в іншому порушенні службових обов'язків, з метою схилити

уповноваженого до дій, спрямованих на укладення договору з іноземним урядом завідомо на шкоду Росії, або до дипломатичних з іноземним урядом переговорів, що схиляються на шкоду Росії, якщо такі дії або переговори відбулись». Стаття 117 уточнювала дипломатичну зраду, додаючи до неї такі діяння, як пошкодження, укриття, захоплення, або підміна документа, що служить явним доказом права Росії щодо іноземної держави, викривлення лінії державного кордону на користь іноземної держави [10, с. 567-568].

Суб'єктом цього злочину міг бути уповноважений Росії або службовець в інших державах, що передав таємні відомості або здійснив діяння, спрямовані на шкоду Росії. Державна зрада такого роду на той час не була поширеною, або, точніше, часто задокументованою. В усякому разі до 1908 р. такі випадки не фіксувалися. У подальшому дипломатична зрада кваліфікувалась просто як шпигунство [15].

І, нарешті, вводилася відповідальність і за розголошення державної таємниці. Із пропонованого ХХІХ розділу залишилась лише ст. 112, яка гласила: «Винний у тому, що без належної згоди, зняв план або склав малюнок чи опис російського укріпленого місця або встановлених району чи його еспланади, воєнного судна чи іншої воєнної споруди, призначеної для захисту країни, карається тюремним ув'язненням». Не можна не зауважити, що в цій статті також передбачався і прямий умисел, санкція за який збільшувалася. Частина статті також дублювала окремі положення, що стосувалися державної зради [14, с. 73].

Для уточнення з'ясування наявності чи відсутності прямого умислу в діях винного вводилася ст. 113, котра визначала відповідальність за проникнення в російські військові споруди, кораблі чи укріплені райони з використанням підроблених документів і хитрощів чи інших методів спецслужб [14, с. 73]. Для настання кримінальної відповідальності достатньо було мати фальшиві документи та намагатися приховати свою національність, підданство, рід занять тощо.

Як самостійний злочин стало визначатися сприяння шпигунству, що заповнило істотну прогалину в чинному законодавстві.

Ефективність захисту державної безпеки значною мірою залежить і від сумлінності співробітників відповідних служб. Тож позитивних змін зазнав також розділ, присвячений злочинам по службі, низка статей якого стосувалася питань державної безпеки. За халатність було передбачено тюремне ув'язнення, однак, якщо службовець не припиняв або приховував злочин, передбачений ст. 108, санкція істотно ускладнювалася і винний міг бути покараний каторгою на строк не більше 8 років, (тюрма – не більше 3). [10, с. 578-579].

Замість трьох ст. (453-455), що розглядали різні випадки розголошення таємних відомостей, укладач Уложення 1903 р. передбачив лише одну кримінально-правову норму, яка, щоправда, складалася з кількох частин. Стаття 653 говорить про розголошення відомостей чи документів, а також урядових розпоряджень, «що мають завідомо зберігатися у таємниці». Як бачимо, тут ідеться про менш важливі для держави відомості, до того ж санкція промовляє сама за себе: арешт на строк від 1 дня до 6 місяців.

Суб'єктом цього злочину визначався службовець, якому відомості стали відомі по службі або внаслідок зловживання ним службовим становищем.

Частина друга ст. 653 вказує на кваліфікуючі обставини: «Якщо розголошене могло завдати важливої шкоди...» У цьому разі санкція відповідно зростала: винний підлягав ув'язненню від 2 тижнів до 1 року. «Якщо ж розголошене винним становило таємницю щодо зовнішньої безпеки Росії, то він, якщо не підлягає покаранню за зраду, карається ув'язненням у виправному будинку (від 1,5 до 6 років) або у фортеці (від 2 тижнів до 6 років)».

У розділі XXXVII, крім того, вперше з'являється норма, яка встановлює кримінальну відповідальність службовців за «допущення, внаслідок недбалості або

невиконання встановлених правил, викрадення, знищення або втрати плану, малюнка чи документа, що мали завідомо, в інтересах зовнішньої безпеки Росії, зберігатися в таємниці від іноземної держави, або відкриття з необережності такої таємниці (ст. 654)». За ці діяння винний підлягав ув'язненню на строк не менше 3 місяців [12, с.19].

Окремо передбачалося покарання за зняття копій із таємних документів. Для Росії того часу це було актуальним, оскільки значна частина унтер-офіцерів та писарів за сприятливих умов були готові почати торгувати копіями з таємних документів, та й режим секретності знаходився не на належній висоті.

В якості кваліфікуючих ознак було закріплене службове становище винного, що забезпечило доступ до таємниць, або ознайомлення із заборонаю оголошувати ті чи інші відомості. Таким чином, на відміну від більш ранніх правових актів, що прямо встановлювали список таємниць, Уложення давало можливість посадовим особам імперії самим визначати межі таємниць підзаконними актами. Однак заборона поширювалася лише на держслужбовців, які могли знаходитися з цими відомостями відповідно до свого службового становища. Така система охорони державних і воєнних таємниць не забезпечувала необхідного рівня безпеки держави й армії.

Задля кращої кваліфікації неодноразово робилися спроби дати опис у нормативно-правових актах усіх способів отримання конфіденційної інформації з диференціюванням кримінальної відповідальності за їх використання. Зрозуміло, що всі вони були приречені на провал. Неможливо було заздалегідь передбачити всі методи та засоби, що використовуються у таємній війні. Давалася взнаки й відсутність детального переліку відомостей, що становлять державну таємницю, яка призвела до неможливості чіткої градації між таємними відомостями та відкритою інформацією. Тому в суді було важко довести факт того, що інформація обвинувачених містила державну таємницю.

Висновки

Таким чином, пропри ряд істотних недоліків, на рубежі XIX-XX ст. було істотно вдосконалено нормативно-правову базу у сфері протидії такому небезпечному злочину, як державна зрада. Провідні фахівці

світу визначали Карне уложення 1903 р. як найбільш передовий кримінальний кодекс свого часу. Саме на ці напрацювання в подальшому опиралися міжвідомчі комісії 1908-1911 рр., які створили понятійний апарат контррозвідувальної діяльності.

Література

1. Андрусів Г.В. Відповідальність за злочини проти держави : Навчальний посібник для студентів юридичного факультету / Г.В. Андрусів, О.В. Бантишев. – К. : РВЦ «Київський університет», 1997. – 166 с.
2. Алфавит полицейских законов, разъяснений и циркуляров / Сост. В.М. Попов. – Кобеляки, 1913. – 730 с.
3. Государственный архив Российской Федерации. – Ф. 124. – Оп. 10. – 1901. – Д. 829 .
4. Центральний державний історичний архів України у м. Києві. – Ф. 301. – Оп. 2. – Спр. 7.
5. ЦДА України у м. Києві. – Ф. 315. – Оп. 2. – Спр. 8.
6. Уложение о наказаниях уголовных и исправительных. – С.-Пб., 1885. – 210 с.
7. ГАРФ. – Ф.102. – 3 деловодство, 1887. – Д. – 65 ч. 1.
8. Первый российский закон о защите гостайны [Электронный ресурс]. – Режим доступа : // <http://www.securitylab.ru/informer/240693.php>
9. Лурье Ф.М. Политический сыск в России. 1649-1917 / Феликс Лурье. – М. : ЗАО Центрполиграф, 2006. – 399 с.
10. Законы о полиции / Составил Н. Волков. – М., 1910. – 848 с.
11. Российское законодательство X-XX веков. – Т. 9 : Законодательство эпохи буржуазно-демократических революций. – М. : Юридическая литература, 1994. – 352 с.
12. Шлапаченко В.М. Становлення та розвиток кримінально-правової охорони державної таємниці в Україні / В.М. Шлапаченко, В.П. Ворожко, О.В. Шамсутдінов. – К. : Видавництво НА СБУ, 2006. – 55 с.
13. Уголовное уложение. т. XIV. Издание 1909 года. / Составил К.Ю. Юрашевский. – Екатеринбург, 1911. – 210 с.
14. Преступления государственные. Преступления против порядка управления и по службе. – К., 1904. – 43 с.
15. История и становление организации защиты государственной тайны в России. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : // <http://www.sec4all.net/gostaina-russ2.html>
16. Старков Б.А. Охотники на шпионов. Контрразведка Российской империи 1903-1914. / А.Б. Старков. – С.-Пб. : Питер, 2006. – 304 с.